

Реферат на тему: "Юрій Яновський (курсова робота)"

Юрій Яновський

Реферат на тему:

Юрій Яновський

"І СВІТ РОЗЧИНЕНО ЯК ДВЕРІ..."

Того літа серпень аж пашів спекою. Від неї рятували хіба що ночі. У Хості, в будинку відпочинку письменників, коли на небі рясно виступали зорі, по саду блукали білі постаті —примари, закутані в простирадла. Вони зривали солодкі сливки і до ранку смакували ними... А 27 серпня був день народження Юрія Івановича Яновського. З нерозлучною парою Яновських сусідували ще актриси театру "Березіль" —до чого ж дотепні дівчата! Сперечалися, як привітати улюбленого письменника. Зрештою, сплели вінок із лаврових листків і на ниточках підвісили у їдальні якраз над місцем іменинника. Коли він сів, вінок урочисто опустився на голову. Всім було весело...

Цей епізод згадав його безпосередній учасник письменник В. Гжицький. Якось уміли люди тих непростих часів дитинно радіти життю, не боялися дарувати ту радість один одному, щиро вірили в красу довколишнього світу, вміли її бачити, сприймати відкритим серцем. Не маємо того тепер.

Сама епоха, хоч і кроїлася залізними ножицями, що залишали кривавий слід на нашій історії, первісне була задумана для радості та благополуччя. Тому й народжувала таких романтиків і мрійників-фанатів, як Юрій Яновський, Олександр Довженко, Микола Хвильовий. Дива оновлюваного світу вони зустрічали із світлими пориваннями, щирою вірою в непогрішність проголошуваних ідеалів. Вони були дітьми свого часу — і не найгіршими. З дитинною щирістю жили на своїй землі, яку з самозреченням збирались очистити й уквітчати. Парадокс — але в цьому була їхня трагедія.

Згадує В. Гжицький: "Йшов тридцять третій рік у нашому домі (йдеться про письменницький будинок "Слово" у Харкові). Щокілька днів, а то й щодня когось не дораховувались. Це вже після самогубства Хвильового, що загостило становище, після чого стало ще тривожніше.

Якось я наздогнав Юрія Івановича на Сумській. Він ішов. поволі, роздумуючи про щось своє. Я наздогнав його тому, щоб не почуватися таким самотнім. Хотілося ближче до людини, хотілося говорити, щоб розв'язати власну тривогу, що не покидала ні вдень, ні вночі. Заговорили зразу ж про те, що нас усіх тривожило. Я спитав, що він думає про арешти Ялового, Річицького. Це ж були комуністи з революційним минулим. Річицький був головним редактором Української радянської енциклопедії. "Чи за діло їх узяли?" — спитав я.

Яновський гірко посміхнувся: "Ми були б щасливі, коли б за діло брали. Тоді ми

могли б спати спокійно...".

Спокійно, мабуть, йому спалося лише в дитинстві на хуторі у діда.

Життєвий шлях

Народився майбутній письменник 27 серпня 1902 р. в селі Майєровому на Єлисаветградщині (тепер село Нечаївка Компаніївського району Кіровоградської області) в заможній селянській родині. Там до п'яти років жив у діда Миколи Яновського, який мав 180 десятин землі, великий будинок, розкішний вишневий сад. Там пізнавав нехитру науку жити на цій землі. Дід любив онука страшенно. А ще першими вчителями були сільський коваль і тесля, який "розповідав чимало пригод—власних і чужих", "знав безліч казок", навчив "любити дерево і людські руки біля нього"—як запише Яновський у своїх "Коментарях до книжок..." пізніше.

Коли підріс, віддали до школи. Добру освіту здобув у Єлисаветградському реальному училищі. На той час це був досить солідний середній навчальний заклад як на повітове місто. Його закінчили Є. Чикаленко, П. Саксаганський, Г. Юра, Є. Маланюк...

Жив у родичів Вільчинських, аж поки батько купив у Єлисаветграді будиночок. Були то часи революційних подій в Україні. Перед очима Юрія пройшло чимало: мітинги на майдані, тачанки батька Махна, загони Шкуро, Григор'єва, Марусі Никифорової, червоні прапори, свист куль, залита кров'ю бруківка. Навіть довелося юнакові брати участь у санітарній дружині, організованій у класі. Ці події навіки вкарбувалися в пам'ять, ожили в повісті "Байгород".

З десяти років почав писати вірші російською мовою. Знала цю Юркову "таємницю" мама, але наволочка, в якій були сховані перші дитячі рукописи, не збереглася.

Після закінчення з золотою медаллю "реалки" хлопець служив у різних установах Єлисаветграда: статистичному бюро, робітничо-селянській інспекції, управлінні народної освіти. То було не дуже цікаво. Але з цим містом пов'язана і приємна подія: перше кохання.

З 1922 р. Юрій Яновський жив у Києві. Два роки провчився на електромеханічному факультеті політехнічного інституту — "Хотів бути морським інженером. Будувати кораблі і пароплави". "Приробляв собі я тим, що з Подолу до Єврейського базару возив на собі дрова. Санчата, двадцять п'ять пудів соснових півторааршинок, нас двоє і веземо ми, як коні. З Глибочиці до Лук'янівського базару було під гору, це найважча частина путі, і я ніколи не забуду тих почуттів, котрі були в мені тоді на Глибочицькому спускові. Ті роки не було в мене білизни і простинь, укривався я драним кожухом, жодного разу в кімнаті не топив, а скільки жило й народжувалося в мені гордості. Я входив у життя в драних австрійських черевиках, у котрих взимку бувало повно снігу, міцно затиснувши олівець у руці, широко розплющивши очі на всі чуда світу, котрі малювала мені моя дурна уява", — читаємо в записниках. Інженером не судилося стати. Зате вже там, у політехнічному, почався його шлях у велику літературу.

1 травня 1922 р. в газеті "Пролетарська правда" надруковано першого вірша "Море" (російською мовою, за підписом Георгій Ней). Радості не було меж. Михайло Семенко,

відомий київський поет, лідер футуристів, завідувач літчастини газети "Більшовик", помітив нове ім'я, захотів познайомитись... Так і був Юрій Яновський залучений до літератури. У 1924 р. "Більшовик" видрукував його українську

поезію "Дзвін", автор став позаштатним кореспондентом цієї газети. Там будуть видрукувані нариси письменника.

Звичайно ж, брав участь у футуристичному русі, як член "Комункульту" і "Жовтня" відвідував різні зібрання й дискусії. Саме тоді вчився відходити від стереотипів і шаблонів, шукати власної стежки, вносити в оповідання і вірші свіжий дух, фантазувати, мріяти — вічний неспокій передався йому від патрона Михайля Семенка. В ті роки заприятелював з Миколою Бажаном — разом працювали репортерами.

Невдовзі М. Семенко виїхав до Харкова, очолив там сценарний відділ ВУФКУ. Як і обіцяв, "перетягнув" туди М. Бажана та Ю. Яновського. Саме в Харкові, тодішній столиці, вирувало літературно-мистецьке життя. Там були В. Еллан-Блакитний, Остап Вишня, П. Тичина, М. Куліш, там близько зійшовся з О. Довженком, відчув у ньому споріднену душу. В 1925 р. з'являється перша книжка оповідань Юрія Яновського "Мамутові бивні". Він стає редактором ВУФКУ. Мистецтво кіно, яке щойно зароджувалося в Україні, вабить багатьох письменників. За сценарії засідають і Яновський з Бажаном. У 1926 р. навіть з'являється фільм "Гамбург" за сценарієм Юрія Івановича. Але життя кличе вперед.

Того ж року він уже в Одесі, на посаді головного редактора кінофабрики. Через його редакторський портфель пройшли фільми "Тарас Шевченко" і "Тарас Трясило" П. Чардиніна, "Борислав сміється" Й. Рони, "Вася-реформатор", "Сумка дипкур'єра" О. Довженка і багато інших. Власне, Ю. Яновський був художнім керівником Одеського "Голлівуду". Він переймався проблемами нового для української культури мистецтва — недарма його назвуть "добрим генієм українського кіно". Така творча яскрава особистість, як він, вирізнялася на тлі загальної маси. Це стало однією з причин звільнення його з посади в серпні 1927 р.

Юрій Іванович їде до Харкова. Журнал "Вапліте" видруковує повість "Байгород" (1927 р.). У 1928 р. з'являється книжка поезій "Прекрасна УТ" (Україна трудова), роман "Майстер корабля", який наробив чимало галасу серед критики, особливо офіційної, партійної. Цей твір, а також цикл нарисів "Голлівуд на березі Чорного моря" (1930) створено на основі досвіду роботи редактором кінофабрики.

Тоді увійшла в його життя Тамара Жевченко, актриса театру "Березіль" Леся Курбаса. Через нелегкі випробування долі пронесли вони чистоту і ніжність перших зустрічей, оберігаючи їх від сторонніх очей під зовнішньою стриманістю і трохи дивним звертанням на "Ви". І хто знає, наскільки раніше зупинилося б серце Юрія Яновського, якби поряд не було Тамари Юр'ївни...

У 20-х рр. Ю. Яновський належав до тієї харківської молоді, що групувалася довкола Миколи Хвильового, підтримувала його сміливі заклики орієнтуватися на "психологічну Європу", прокладати самостійний шлях новій пролетарській літературі, плекати в собі творців, над усе цінувати мистецькі якості. Він стає членом ВАПЛІТЕ, а

після її ліквідації — Пролітфронту. Тим часом журнали друкують його новели—поступово до нього "приклеюється" тавро "попутника", "націоналіста", "хвильовіста". До ВУСПП його не приймають, на перший з'їзд він потрапить лише з гостьовим квитком.

Безперечно, все це болісно сприймалося та було підґрунтям для придушення в собі власного "Я". Особливо пригнічувала різка, засудлива критика роману "Чотири шаблі" (1930). "Вчуса писати "під Кириленка", то наука дуже тяжка. До нудоти. Спробуйте писати примітивно, швидко, не турбуючись глибиною психологічних і духовних мотивацій вчинків героїв, і побачите, як то тяжко. Звичайно, коли ви писали колись інакше...",—признається він Г. Костюкові про свій тодішній душевний стан. Ще говорив про "безстилля часу", панування агітки, втрату істинних вартостей...

Ю. Яновський працює над новим романом—майбутніми "Вершниками". А в Україні тим часом лютує голод. У червні—липні 1933 р. подорожує на навчальному вітрильнику "Товарищ" по Чорному морю. Але невесела та подорож, його супроводжують "біль неминучості і творча тоска", мучать спогади про самогубство М. Хвильового — рана ще свіжа.

1935 рік. Роман "Вершники" завершено, але його ігнорують в Україні, бач, він же написаний "попутником", "націоналістом", Яновським, дарма що вже були спроби самореабілітації—до 15-річчя Жовтневої революції видано п'єсу "Завойовники".

"Вершники" друкуються уривками в перекладі П. Зенкевича російською мовою в Москві, а вже потім і в Україні. У столиці СРСР влаштовується спеціальний вечір для обговорення роману. Письменника визнають нарешті "своїм".

Невдовзі Ю. Яновський створює п'єсу "Дума про Британку", теж приурочену до "видатного ювілею"—20-річчя Жовтневої революції. Вона навіть із успіхом іде на сценах московських, ленінградських, харківських та інших театрів. Він багато подорожує по Україні — внаслідок спостережень передвоєнного села, але в межах дозволеного ідеологічного контексту з'являється збірка новел "Короткі історії" (1940).

У 1939 р. Юрій Яновський переїздить до Києва, оселяється в письменницькому будинку, одержує орден Трудового Червоного Прапора. Офіційно визнаному письменнику довіряють посаду головного редактора журналу "Українська література" (з 1946 р. "Вітчизна"), який під час війни видавався в Уфі. Залучає до співпраці найкращу творчу інтелігенцію, друкує нові твори П. Тичини, М. Рильського, О. Довженка, І. Кочерги і свої. В 1947 р. ЦК КП(б)У ухвалює постанову "Про журнал "Вітчизна"". Яновського увільнено з посади за "націоналізм, міщансько-обивательські погляди, аполітичність, друк помилкових і порочних творів". Не догодив. Перед цим, 1946 р. як кореспондент "Правди України" він брав участь у Нюрнберзькому судовому процесі — тоді його ще підтримувала "добра рука" тодішнього "хазяїна" на Україні першого секретаря М. Хрущова, але то було встанне...

Відgrimіли бої. На спустошену українську землю прийшов довгожданний мир. Прості наші люди тяжкою працею відроджують життя, на їхню долю випадає аж надто багато труднощів і випробувань, але надія на краще додавала їм сил. Такою була тема

нового роману Ю. Яновського "Жива вода". В ньому світла віра письменника-романтика в перемогу життя над смертю пронизала правдиві реалістичні картини складної повоєнної дійсності. Здавалось би, все складається якнайкраще. У 1947 р. часопис "Дніпро" друкує роман, повний текст передається по радіо. Але невдовзі партійні рецензенти знаходять у ньому чимало хиб і вад. Збирається пленум Спілки письменників. У засіданні береучасть перший секретар ЦК Л. Каганович. На пленумі, як писав Яновський у щоденнику, "поховали "Живу воду" метрів на десять під землю" — твір засуджено як "ідейно хибний", націоналістичний, наклепницький.

Зробив "за порадами товаришів" до 200 виправлень — і від роману нічого не залишилося. Тільки після смерті автора його надруковано під назвою "Мир". А поки що Яновський зазнає морального та матеріального тиску (позбавлений усяких засобів до існування, змушений продавати речі, книжки, щоб не голодувати).

Після всього цього знаходить у собі сили, пише цикл "Київські оповідання", які знову, як колись "Вершники", спочатку друкуються в Москві. В них оспівано героїзм радянських людей під час війни, що його вселяла в них комуністична партія на чолі з Й. Сталіним... За "Київські оповідання" Яновському 1948 р. дали Державну премію СРСР. "Після премії я повинен боротися за право писати, я повинен виправдати довір'я і премію", — занотує він у щоденнику. Ці слова були щирими — художник давно став невід'ємною частиною системи, правлячої ідеології, ним керували за принципом "батого і пряника". Так безкінечно тривати не могло...

16 лютого 1954 р. на сцені Київської російської драми ім. Лесі Українки відбувається прем'єра (п'єси Ю. Яновського "Дочка прокурора". Нестандартне трактування проблеми виховання, морально-етичні колізії, майстерно виписані характери — це забезпечило успіх на сценах багатьох театрів.

Скоро після прем'єри, бенкетів та поздоровлень ішли вони вдвох із Тамарою Юр'івною на гостину до Романова, головного режисера театру. Дорогою йому зробилося погано. Кілька днів лікарі боролися за його життя. Помер Ю. Яновський 25 лютого 1954 р.

ТВОРЧІСТЬ

За типом світобачення він був романтиком. Світ бачив безмежним, загадковим і манливим. "До безуму люблю степ, — зізнавався в "Автобіографії" 1925 р. — Кожен свій день устаю з бажанням їхати за море і за сині обрії. Лягаю теж із цим. Люблю багато ходити. Всі мої бажання скеровані на: як би побачити побільше світу! Мандри мене тягнуть". А в "Міркуваннях про себе" писав: "Мета цілого життя — об'їхати землю по одному з меридіанів і на екваторі погріти спину".

З дитинства Юрій багато хворів, переніс шість тяжких операцій — шість разів був на грані смерті. Звідси його палке життєлюбство, нестримний потяг до краси довколишнього світу, вміння ту красу віднайти і передати — його романтика вітаїзму суголосна поширеній у 20-х рр. світоглядній позиції.

Отже, ріс мрійливим, тендітним, ніжним, задумливим. Над усе хотів побачити море. Вперше зустрівся з ним, коли мама повезла на операцію до Одеси. Згодом він в

українській літературі "відкриє і завоює нам море, море в значенні не географічному чи навіть геополітичному, а в значенні, психологічному, як окремий духовний комплекс, який був або ослаблений у нас, або й цілком спаралізований". Все життя йому буде огидною "буденна провінціальщина", яку він вважає "одвічним прокляттям української нації", напівінтелігентщина (нехтування знаннями і культурою, бездумне, споживацьке ставлення до життя). Він не міг уявити себе автором "земної, повзучої прози". Він був поетом: мислив образно, світ бачив образно. І вірші писав усе життя, хоча дедалі рідше.

На широту його світогляду впливали книжки, прочитані в юності, те культурно-мистецьке оточення, в яке пощастило потрапити молодим. "Любив я англійців та американців, їхні твори правили мені за вікно до великого світу. Тоді я захопився морем, не побачивши ще його",—писав у відкритому листі до М. Хвильового, надрукованому 1929 р. в "Літературному ярмарку". Р. Кіплінг, Д. Лондон, О'Генрі, М. Твен, Теннісон, Д. Конрад—ось неповний перелік "володарів романтичного слова", які зваблювали юного мрійника в небезпечні, але такі загадкові прерії, екзотичні землі, незвідані ще моря. Імпонували і сильні, дужі, сміливі герої, які завжди перемагали і досягали мети,—допитливий хлопчина і собі мріяв стати таким, адже був від природи хоровитим, вразливим, тонкосльозим.

А мама вечорами читала "Тараса Бульбу" М. Гоголя, дід Микола розповідав багато цікавого — перед очима поставало минуле народу, його споконвічна боротьба за волю. Там, у степу під Компаніївкою, де зйдуться в бою брати Половці, його внутрішній світ наповнювався духом рідних просторів.

Усе життя любив подорожувати. Був епіцентром письменницької команди, яка часто мандрувала Україною на автомашині. Тільки дорогу в нікуди не сприймало його серце, а вона з плином років наближалась і, нарешті, стала неминуchoю реальністю. О. Довженко, з яким доля теж жорстоко повелася, запише в щоденнику: "Нещасливий мій друг. Скільки й пам'ятаю я, весь час він мучився, страждав і фізично, і душевно. Все життя його було скорботне. Навіть писати перед смертю почав по-руськи, очевидно, з огиди до обвинувачень у націоналізмі, з огиди до дурнів безперечних, злих гайдуків і кар'єристів. Чоловік талановитий, чесний, тонкий, ображений до краю життям...".

Ні, в нього не стріляли в підвалах НКВС, не відправляли етапом на Колиму чи Соловки. Може, то було б і не найгірше? Його переслідували все життя, послідовно, наполегливо витруювали живий дух художника, поета. Духовна смерть наставала значно раніше фізичної. Смерті таланту, даного Богом, зазнало багато українських митців. Його завзято критикували за новаторський роман "Майстер корабля", злісно цькували за "Чотири шаблі". У 1929 р. слідом за

сфабрикованим процесом СВУ посунеться лавина репресій. Його теж могли "забрати". "Ідеологічно правильні" "Вершники" на якийсь час змінили його становище на краще. Ганебна, жорстока критика "Живої води" змусила писати "Київські оповідання" з фальшивим пафосом і оптимізмом.

Ю. Яновський залишив нам багатожанрову спадщину: 70 новел, оповідань, чимало поезій, повість, чотири романи, сім п'єс (деякі успішно ставилися театрами), а ще

кіносценарії, публіцистика. Не все, звісно, цікаве для нас, хоча далеко не все було художньо вартісним. Ранні новели, оповідання, "Байгород", "Майстер корабля", "Чотири шаблі", кілька розділів "Вершників" — оце, власне, і все, що встиг створити вільно Юрій Яновський. Але й це засвідчує величезні потужні можливості його таланту.

Далі істинне обличчя митця, цього тонкого лірика, проникливого мислителя, уродженого інтелігента, витонченого романтика, вихованого на кращих традиціях світової класики, набрало виразу конвульсивної гримаси. Перетворити вільного письменника на красиву воскову ляльку, вставити їй штучне серце, яке забилося б відповідно до партійних вказівок,—чи не в цьому полягало "культурне будівництво" в пролетарській державі? А починалося все так обнадійливо...

Юрія Яновського справедливо називають сміливим новатором в українській літературі XX ст. Він— один із найяскравіших представників неоромантичної течії в ній. У царині як змісту, так і форми художніх творів ніколи не прагнув ходити чужими стежками, відкидав усталені схеми, банальності, трафарети.

Вже перші збірки новел Ю. Яновського "Мамутові бивні" (1925), "Кров землі" (1927) разом із творами М. Хвильового, Г. Косинки, В. Підмогильного та ін. потвердили відхід нової хвилі української літератури від народницько-просвітницьких традицій XIX, а почасти і початку XX ст. Поза сумнівом, на них позначився вплив футуризму й кіностилістики нової музи, що вабила до себе і Яновського. Сюжетами новел "Мамутові бивні", "Історія попільниці", "Роман Ма", "Туз і перстень", "Кров землі" керує смілива авторська думка, хоч у цілому вони досить банальні й поширені на ті часи. Скажімо, героїня громадянської війни, любов більшовика до білогвардійської шпигунки і що з того вийшло. Динамічна зміна картин, зміщення різних часових площин, несподівані повороти, загадкові ситуації, екзотичні імена (Рубан, Ма, Матте), раптове втручання голосу автора в текст — усім цим письменник хоче здивувати читача, шокувати його уяву.

Рівночасно проблематика цих оповідань пов'язана із спробою молодого ще письменника осмислити, зрозуміти специфіку громадянської війни в Україні, звернути увагу на повстанську стихію, отаманство, партизанську вольницю. Його герой романтичний, він стоїть перед вибором, в якому перемагає революційний обов'язок. Він— сильна, вольова натура, яскрава особистість, ним насамперед керує революційна ідея. Особисте відступає на другий план. Цей мотив був провідним у тогочасній прозі. Але Юрій Яновський вже тут сміливо порушує проблему чистоти червоного прапора і робить те ненав'язливо.

Згадаймо з цього приводу оповідання "Роман Ма".

Коли Матте вирішує прив'язати шпигунку Ма (свою кохану) до крил вітряка, бійці, показуючи на понівечені тіла червоних розвідників, запитують його: "Хіба вони на це согласні?.. Сонце не хоче бачити таких діл". Зовсім не випадково наприкінці твору з'являється і така картина: оповідач сидить на могилі страченої Ма, поряд "сонце сідало великою раною" — та рана в душі автора, він підсвідомо сумує над долею маленької людини, дитини цього світу, яка так трагічно намагається виборсатися з

життєвого виру.

Усе це говорить про потужність таланту митця. У світобаченні Яновського від самого початку творчого шляху була закладена висока духовність, пріоритет загальнолюдського, християнського.

Серед ранніх творів Ю. Яновського треба звернути увагу на новелу "Поворот" (1927), надруковану вперше тільки 1967 р. Вона абсолютно випадає із загальної тональності його романтичної поетики, свідчить про постійні змістово-стилістичні пошуки митця. Це сюрреалістична новела, зіткана з марень, видив, снів простого солдата, який дуже стомився і змучився від війни, мріє повернутися додому, до плуга, до білобокої хати в садку. Єдине, що його єднає з іншими героями Ю. Яновського,—це бажання вивільнитися від натиску зовнішніх обставин і втілити свою заповітну мрію в життя.

У романтичному стилі написана повість "Байгород", яка створювалася 1927 р. в Одесі, "коли спогади юнацтва авторового підступили клубком до його горлянки. Авторіві нашому здавалося тоді, що море витікає з берегів і широкою водою тече в степи, переламуючись, перегинаючись

через обрії", — так пояснено задум у "Коментарях до книжок...". А спогади ті були про реальні події—жорстокі сутички вояків отаманші Марусі Никифорової з червоноармійським загonom Полупанова в Єлизаветграді та перша юнацька любов майбутнього автора до Галі Москалець, що так нещасливо закінчилася.

Над містом гуркочуть снаряди, свистять кулі, небезпека чигає за кожним рогом —на цьому тлі розцвітає романтичне кохання Кіхани (знову незвичне ім'я) до Лізи. "Злива почуттів", емоцій, вражень переважає в творі, загадкові ситуації (особливо довкола Лізиного чоловіка) наповнюють описи романтичною таємничістю, нестримний авторський голос проривається через ліричні відступи. Герої показані в хаосі почуттів, психологічних роздумів про себе і довколишні події. Здається, сюжетні колізії мало цікавлять письменника. В центрі мистецького зображення романтичний конфлікт між життєвим началом і війною, смертю, актуальна тогочасна колізія між любов'ю і революційним обов'язком.

Яновський був далекий від вирішення якихось ідеологічних проблем, навіть не прагнув щось оспівати чи когось возвеличити, що хотіла бачити в "Байгороді" тогочасна критика. Насамперед упадає в око наскрізна ідея визволення індивідуальності, особистості, людини, живої, чутливої, вразливої та, можливо, не готової сприймати належним чином випробування долі, звільнитися від тягарів, накиннутих іззовні, чужих для чистої душі. А саме такий Кіхана. В цьому образі чимало від автора, який був не лише його прообразом, а й натхненником всеперемагаючої ідеї торжества життя над смертю, любові над війною та розрухою. І хоч Кіхана загинув, любов, як найприродніше почуття, перемогла смерть, вона продовжує жити в пам'яті. Коли його знайшли, "...сходило сонце. З міста нісся великодній дзвін, тихий і нерівний". Автор над усе любить життя, яке описує, і своїх героїв, як "дітей, що вчилися ходити". "Гогой! Як весело йти вперед" —так оптимістично закінчується повість.

Роман "Майстер корабля" (1928) з'явився о тій порі, коли багато українських письменників, слідом за М. Хвильовим, який відверто поставив питання "Камо грядеши?", "Україна чи Малоросія?", шукали відповіді на них. Яким шляхом розвиватиметься тепер українська нація і культура зокрема? Саме тоді з'являються романи В. Підмогильного "Місто", "Невеличка драма", М. Івченка "Робітні сили", Є. Плужника "Недуга", В. Винниченка "Сонячна машина", М. Хвильового "Санаторійна зона", "Вальдшнепи", в яких провідне місце відводиться творчій інтелігенції, власне, еліті суспільства. Це абсолютно не збігалось із нав'язуваною більшовицькою ідеологією правлячою роллю робітничого класу як гегемона. В цьому ж ряду і роман "Майстер корабля" Юрія Яновського.

Це був абсолютно новаторський (за змістом і формою) твір в українській літературі. Вплив зарубіжної романтичної класики відчувається тільки на рівні світоглядному, що лише розширило художні обрії роману.

У його основі — власний досвід перебування на Одеській кінофабриці в 1925—1927 рр. Можна також провести паралель між героями і реальними прототипами: То-Ма-Кі (Товариш Майстер Кіно)—сам Юрій Яновський, Сев — режисер О. Довженко, Професор—художник, знавець старовини професор В. Кричевський, Директор — Павло Нечеса (очолював кінофабрику), Тайах—відома балерина Іта Пензо, пізніше репресована, подобалася Довженкові та Яновському, Богдан—актор Григорій Гричер, Місто — портова Одеса, тодішній "Голлівуд на березі Чорного моря".

Незвичний, новий для української літератури сюжет.

Режисер Сев знімає фільм про матроса Богдана. Для зйомок будується вітрильник. Але це не бутафорна споруда— на ньому плаватимуть учні мореходної школи. Тому майстри дуже стараються.

Композиція досить вільна, роман ніби розбудовується на очах. Незвична форма оповіді —монолог-сповідь сімдесятилітнього То-Ма-Кі, який згадує свою далеку молодість, пов'язану з кіномистецтвом. Читач мандрує разом із героями з майбутнього в минуле. Таємничі, часом небезпечні пригоди змінюють одна одну. Дія відбувається то в Одесі, то в Італії, Румунії, навіть на острові Ява. Мариністичний колорит Міста, що з'явився в українській літературі чи не вперше в такому обсязі, змінюється екзотикою чужих країн. Екзотичні також імена героїв: Тайах, Сев, То-Ма-Кі, його сини Майкл і Генрі. Автор сміливо став в опозицію до літературних трафаретів. Усе це не сподобалося тогочасній критиці.

У романтичному творі обов'язково має бути любовна колізія і Прекрасна Дама. Тут це загадкова танцівниця Тайах, в яку закохані Сев, То-Ма-Кі та Богдан. Усі вони готові впасти їй до ніг. Це сильні, вольові натури, якими і мають бути романтичні герої. Любовна сюжетна лінія у творі є втіленням етичного кредо митця, який сповідує культ жіночності, вірної дружби, краси людських взаємин.

"Майстер корабля" написаний відчайдушним романтиком, залюбленим у море, життя, людей, письменником, що вміє "горіти" над твором. Тут утверджується "романтика вітаїзму", непереможне життєлюбство, до якого закликав у статтях М.

Хвилювий і яке наснажувало багатьох митців 20-х рр. Ю. Яновський опоетизував вільне творче начало в українській людині, розбудженій до нового життя. (Це символізує будівництво вітрильника.)

Майстер на носі корабля —дерев'яна фігурка із профілем жінки, яка веде його вперед, оберігає від рифів. Що повинна взяти з собою в подальшу дорогу українська нація? Який багаж духовності, які морально-етичні вартості? Що буде оберігати її в майбутньому? Ці проблеми і порушуються в романі.

Так сталося, що саме цей твір засвідчив апофеоз духовного зростання романтика Юрія Яновського. "Чотири шаблі" проклали місток до духовного згасання, самозречення заради... фізичного виживання.

Після з'яви 1935 р. роману в новелах "Вершники" письменник став досить відомим. Цей твір узагалі протягом довгого часу вважався вершинним здобутком митця. "В цій невеликій книжці закладено три роки роботи, три роки всіляких думок і самовідчужань, усяких життєвих умов",— читаємо в записниках автора. Що за цими словами?

Насамперед "Вершники" були своєрідним компромісом із самим собою, способом реабілітувати себе перед офіційною критикою, "виправити" помилки "Чотирьох шабел", що за них було розіп'ято письменника. Роман цей з'явився своєчасно. Вже були арештовані М. Куліш, В. Підмогильний, Є. Плужник, М. Зеров, М. Драй-Хмара, розстріляний Г. Косинка...

"Вершники" написані ідеологічно правильно, є в них і провідна роль більшовицької партії, і перемога червоного прапора, і оспівування "непорушного" союзу робітників і селян, героїзм комуністів. Роман був даниною своєму часові, але, на відміну від подібних творів, усе таки талановитою. Кажемо так завдяки кращим новелам: "Дитинство", "Подвійне коло", "Шаланда в морі", які нагадують обережний рух корабля між рифами. Цей корабель пливе — вони споріднені з народно-пісенною традицією, в них автор апелює до загальнолюдських цінностей. Він показує трагедію українського народу—розпад роду, родини заради якихось нових цінностей. Всі три новели зв'язані між собою цією болючою та актуальною проблемою.

Новела "Подвійне коло" (коло інтересів класових і родинних) —класичний зразок художнього втілення болючих роздумів митця про непростий час в історії свого народу, коли брат убиває брата. Той "умовний" бій у степу під Компаніївкою символізує собою всю складну ситуацію в Україні під час громадянської війни. І хоча врешті-решт перемагає інтернаціональний загін Івана Половця, але емоційний акцент зовсім на іншому—автор не підтримує цю криваву різню, хоча вона і задля нового життя. Звернімося до тексту.

Махновський загін Панаса б'ється з петлюрівцями, яких очолює брат Оверко. Куля Панаса "вибила Оверкові мозок на колесо, блискавка розколола хмару, слідом ударив грім" —символічна картина. І ось похорон. У його описі вирізняється така суїтева деталь: "По обличчю Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку здавалося, що він слізно плаче коло готової могили. У всього загону текли дощові сльози, це була страшна річ, щоб отак плакав гірко цілий військовий загін, а дощ не вгавав". І наче не

буде кінця і краю дощу, бо "залізна жорстокість" панувала над людьми. Чи ж вимие дощ — у слов'янській міфології символ очищення від усякої нечисті — цю грішну землю? Автор не може вважати закономірним, нормальним вирішення конфліктів, наведення ладу через братовбивство. Дощ на обличчі Панаса і всього загону — то його німий докір, бо вголос, відверто він уже не міг висловлювати своїх думок і виражати свої істинні почування. "...І думав я не тільки те, що написав у книжках", — занотує Ю. Яновський у щоденнику. Передусім ці слова стосуються "Вершників".

"ЧОТИРИ ШАБЛІ"

Що це за твір у долі Яновського і в українській літературі 20—30-х рр.?

За визначенням автора, найбільш "багатостраждальний" у його біографії. Він "дуже багато поклав туди роботи", "живої крові і нервів". Написаний у 1926—1929 рр. Окремі розділи з'являлися в періодиці, найчастіше "Рейд" (третя пісня), що виходив і окремим виданням. Уперше роман надруковано 1930 р., тоді ж опубліковано розділ у російській "Красной нови". Його прочитав Максим Горький і досить високо оцінив: якщо це написане молодим автором, то з нього "будет толк".

На основі чого виник задум роману?

Працюючи головним редактором Одеської кінофабрики, Ю. Яновський познайомився і потоваришував із легендарним військовим діячем українського партизанського руху під час визвольних змагань 1917—1920 рр. Юрієм Тютюнником. Саме він розповів письменнику чимало цікавого з тих героїчних часів, із яскравими подробицями, деталями. Юрій Тютюнник теж мав героїчну біографію і міг стати прообразом котроїсь із дійових осіб майбутнього роману. Юрій Яновський серйозно вивчав також історичні факти, фольклорні джерела.

Твір був різко засуджений ортодоксальною вульгарно-соціологічною критикою як націоналістичний, неправдивий, наклепницький стосовно тріумфальних дій Червоної Армії під проводом комуністів. Авторів дорікали за оспівування анархії та отаманства. За ці серйозні "вади" "Чотири шаблі" надовго були викреслені з української літератури, перші видання заховані до спецфондів. Митця змусили виправдовуватися за переклади роману чеською та німецькою мовами, з'яву їх за кордоном, а невдовзі й прилюдно засудити роман як свою гірку помилку.

Певно, треба було мати в серці багато мужності, щоб витримати всі звинувачення за цей по-справжньому щирий, чесний і правдивий твір, щоб насильно змінити свої ідейно-художні орієнтири, власне, відректися від свого "Я". "Чотири шаблі" стали останнім твором, у якому Яновський був ще самим собою.

З молодечою пристрастю і сміливістю тут показано могутню стихію національно-визвольного руху в Україні у революційний час та його трагічні наслідки. Така тема в українській літературі була порушена Юрієм Яновським уперше. Маємо і її оригінальне вирішення, на якому позначилося романтичне світовідчуження молодого Яновського.

Епіграф "Пустимо стрілку, як грім по небу;

Пустимось кіньми, як дрібен дощик;

Блиснем шаблями, як сонце в хмарі" (взятий із збірки "Народные южнорусские

песни" А. Метлинського) —своєрідна заявка письменника на поетизацію стихії народної боротьби і символ духовного піднесення цієї боротьби.

Твір складається з семи розділів (пісень). Окремими новелами вони друкувалися в часописах і мали назви: "Козак Швачка", "Успенівська операція", "Рейд", "Загибель бригади", "Маршал Остюк", "Ми на золотому ручаї", "Китайська шахта" (або ще "Шахай умер"). Таким чином, Ю. Яновський "Чотирма шаблями" започаткував в українській літературі новий різновид роману—роман у новелах (пізніше то будуть "Вершники", "Тронка" О. Гончара).

Кожен розділ має обов'язковий пісенний зачин, який звучить як авторське тлумачення дальшої оповіді, обіцянка певного настрою. Ці пісні-зачини в композиції роману, а ще більше в його загальному ідейно-художньому спрямуванні, мають велике значення. Вони підсилюють визвольний пафос віками поневоленого українського народу, передають його як частину свідомості цього народу, його заповітних бажань і мрій, його невід'ємний духовний світ, приспаний довгою неволею. Ось уривок до третьої пісні ("Рейд"):

Приходь іздалеку, одчай труби,
Великої військової тривоги!
Летить, летить весняної доби
Земля і кінь, списи і короги!
О вітре мандрів, весну розвівай,
Підкинь до неба пил полків кінноти!
Земля лежить — щасливий теплий край,
І коливаються її висоти.

Народ пробудився, його глибинне єство, серцевина свідомості виходить на поверхню. Прикметне, що, роман починається весіллям Шахая, ватажка партизанських загонів. Такий зачин символізує початок нового шляху, нового життя, початок, боротьби. "Груди їм розпирало чекання" — красномовна метафора. Ось Шахай іде по осінньому ярмарку. Опис його романтизований, деталі "оживлені" метафориною. Разом із подібними описами письменник вносить у твір національно-фольклорний колорит, так само як і тими

піснями, що звучать на весіллі. Взагалі вся поетика роману, а надто перших чотирьох пісень, де показано стихію визвольної боротьби, близька до української народнопоетичної традиції. Експресія вираження настрою, почуттів домінує над зображенням. Це відчутно і в розкішних батальних сценах, подібних яким не було в тогочасній українській прозі: "Кулеметники розбіглися з тачанками на фланги, і Галат без шапки лаявся коло підводи з патронами, не сміючи підвести голос. Тільки ворожі гармати стукали далеко. Все робилося в такій страшній і нервовій тиші, що всім здавалося—нічого на землі немає: ні міст, ні сіл, ні людських звичаїв, тільки вони самі зійшлися тут на герць, самі на весь світ—вони та їхній ворог...".

Прагнучи увіковічнити в слові визвольний рух рідного народу, Ю. Яновський втілює його насамперед у героях "Чотирьох шабел". "Присвячую партизанам України" — ці

слова стоять біля автографа твору, однак не ввійшли в жодне його видання. Шахай, Остюк, Галат, Марченко—їх автор називає в пісенному зачині "чотири паростки міцного дуба" (тобто сини великого народу). Різні вони, але об'єднані спільною метою, певною мірою романтизовані, навіть ідеалізовані. Автор зумисне ставить їх у такі ситуації, в яких максимально виразились би їхня глибинна суть, відвага, героїство, сила. Шахай видається бригаді "надлюдською силою". Тяжко поранений Остюк продовжує героїчно битися і керувати кіннотниками. "Це сиділи на скелі орли" — уже на початку роману говорить про них Яновський. Ми ще не бачимо їх у бою, але вже готові до сприймання їх як героїв, яким симпатизує митець.

Стиль перших чотирьох розділів характеризується захопленням, радісним сприйманням життя, боротьби народу за визволення. Ця боротьба показана в душі кращої романтичної традиції XIX ст., яскраво виявленої в "Чорній раді" П. Куліша, "Гайдамаках" Т. Шевченка. Цей романтичний пафос письменник не міг витримати незмінним в останніх розділах. Але це не свідчить про його професійну невправність як молодого ще автора.

Річ у тім, що твір писався тоді, коли вже відгриміли бої, а національно-визвольні змагання зазнали поразки, багато колишніх вояків Армії Української Народної Республіки емігрували за кордон. А ті, що лишилися, змушені були змиритися зі своєю долею і долею своєї нації. Такою була об'єктивна реальність, і такою її зображує Ю. Яновський.

Повернулися до мирної праці наші легендарні герої, але перед цим вони вдосталь намандрувалися по світу. Остюк дипломатом (чи емігрантом) у Парижі, Марченко на півночі золотошукачем. Про це розповідь в останніх трьох розділах. Відбувається осмислення своєї поразки і власне трагедії народу. Душі героїв стомлені й спустошені, їх навіть не цінують як колишніх бійців (так не шанували довгий час. немічні нащадки патріотів України Мазепу, Бандеру), Про це мала бути восьма пісня. І життя довколишнє не таке прекрасне, як колись мріялося перед боями. Немає причин для оптимізму. "Як покручене бурею дерево" стоїть Остюк, колишній стрункий і міцний кіннотник, перед друзями. З болем оглядається довкола і бачить: "Голий безводний степ оточує заводи і шахти. Ні води, ні дерева. Хліборобів ковтнула вигідніша, не хліборобська праця... Де та рука, що насадить тут зелений і запашний сад? Багаті і врожайні поля?". Біль, розчарування вчуваються і в зізнаннях Галата: "Я хочу жити і відчувати, що я є господар усього в країні". На цьому тлі фальшиво сприймається патетична промова Шахая.

Як бачимо, в "Чотирьох шаблях" молодий Юрій Яновський проявив добру обізнаність із реальним станом речей, він досить помірковано роздумує над тим, що ж одержав народ після переможних боїв під червоним прапором. Але художнє витлумачення цих болючих проблем залишає на потім, про що пише в післяслові. У самому ж творі він зосереджується на іншому.

Із мріями про краще майбутнє поринули в нестримну стихію боротьби за визволення Шахай, Остюк, Галат і Марченко, брати Виривайли. Не раз вони

відчайдушне кидалися в бій із піснею "червоного прапора красна зоря обійде із нами далекі моря". Як згадує Г. Костюк, Юрій Яновський у розмові з ним так пояснював ідейну спрямованість "Чотирьох шабел": "...я пишу щось більше, ніж більшовицька партизанщина. Я пишу про великий стихійний вибух віками поневоленого народу. Більшовицька партизанщина лише частка його. А народ у своїй цілості має свою історію, свою культуру, свою поезію, звичаї. Не завжди це покривалося більшовицькою партизанщиною. Але й покривалося. Мій Галат, Санька Шворень і багато інших — пролетарі, робітники. Але вони сини свого великого народу".

Як бачимо, наприкінці 20-х рр. Юрію Яновському поталанило яскравими романтичними фарбами передати стихію, дух визвольної боротьби українського народу, спробувати правдиво відтворити і пореволюційну дійсність. Придивімося уважно до останніх сторінок роману. "Комуністи, наперед! — прошепотів Остюк. Зайшли до кліті. Кліть рушила. Вони повисли в чорній мряці. Вітер свистів внизу. На поясах у них блимали лампи. Друзі падали вглибину, наче вирушали із своєї планети в путь поміж вічних зір" (курсив — Р. М.). Це символічна картина. В ній передбачення Яновським майбутнього України, котре, як бачимо зараз, справдилося.

Романтик Юрій Яновський, як і Довженко чи Хвильовий, теж був фанатиком-мрійником, коли починав пізнавати світ, але потім, як свідчить роман "Чотири шаблі", прозрів і глибоко розчарувався. Однак про це він уже ніколи не міг розказати нам.

Список використаної літератури:

1. Яновський Ю. Твори: У 5 т.— К., 1982—1983.
2. Яновський Ю. Чотири шаблі: Романи. Оповідання.—К., 1990.
3. Яновський Ю. Поворот // Оповідання. Романи. П'єси.— К., 1984.
4. Лист Ю. Яновського до М. Хвильового // Новини кіноекрану.— 1989.— № 6.
5. Яновський Ю. Тоді дмухав трамонтан: (Із подорожніх нотаток письменника) // Україна.— 1984.
6. "І як нам мало треба...": Листування з дружиною // Єлиса-вет.— 1993.— 14 жовтня.
7. Лист у вічність: Спогади про Юрія Яновського.— К., 1980.
8. Жевченко-Яновська Т. Карби долі//Київ.— 1985.— № 3.
9. Островський Г. Все, що залишилось... // Вітчизна.— 1993.— № 3—4.
10. Плачиндо С. Юрій Яновський: Біографічний роман.— К., 1986.
11. Бабишкін О. Кіноспадщина Юрія Яновського.— К., 1987.
12. Костюк Г. Лицар культури нації; Маланюк Є.. Юрій Яновський // Єлисавет.— 1992.— 19 серпня.
13. Панченко В. "...І думав я не тільки те, що написав у книжках": (Перечитуючи молодого Юрія Яновського) // Магічний кристал.— Кіровоград, 1995.